

بایستگی بازنویسی دوره فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه وزیر یزد

حسین مسرت

کارشناس و مسئول بخش خطی کتابخانه وزیر یزد
hmasarrat@yahoo.com

در سال ۱۳۴۸ ش، طبق وقف‌نامه‌ای به آستان قدس رضوی بسپارد.

آن‌گاه بود که بودجه دو چندانی به کتابخانه روی نهاد و هر روزه بر شمار نسخ خطی آن افزوده می‌شد، تا اینکه باراهنمایی استادان ایرج افشار و محمدتقی دانش‌پژوه و همکاری کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران قرار شد، فهرست نسخه‌های خطی این کتابخانه تهیه و تدوین شود و این مهم به محمد شیروانی، فهرست‌نگار کتابخانه دانشگاه تهران سپرده شد. در سال ۱۳۴۵ فهرست‌نویسی آغاز شد و شیروانی ضمن سفرهای چندباره، به فهرست‌نویسی نسخه‌های خطی پرداخت. اما دوری یزد از تهران و دشواری مسافرت بدان شهر، گردانندگان کتابخانه وزیر را به این اندیشه انداخت که خود، هر ماه بر پایه آنچه شیروانی خواسته بود، فهرست کوتاهی از کتاب‌ها را تهیه کنند و به تهران بفرستند و طبیعی بود که در این میان، هر بار شخصی که با برخی از کتاب‌ها تا اندازه‌ای آشنا بود، به شناخت نسخه‌ها پردازد، و باز به خوبی روشن است که آن فرد اشتباه کند و بر پایه همانندی‌ها، نام برخی کتاب‌ها و نویسندگان آن را نادرست تشخیص دهد و کتاب‌هایی چون تذکره شعرای عصر فتحعلی شاه، گردآوری فاضل خان گروسی و ده‌ها کتاب دیگر بر ساخته شود که اصلاً وجود خارجی ندارند. یا اینکه دیده می‌شود که بیش از دو‌یست کتاب به نام «رساله در»، «کتاب در» شناسایی و به نوعی رفع تکلیف شود.

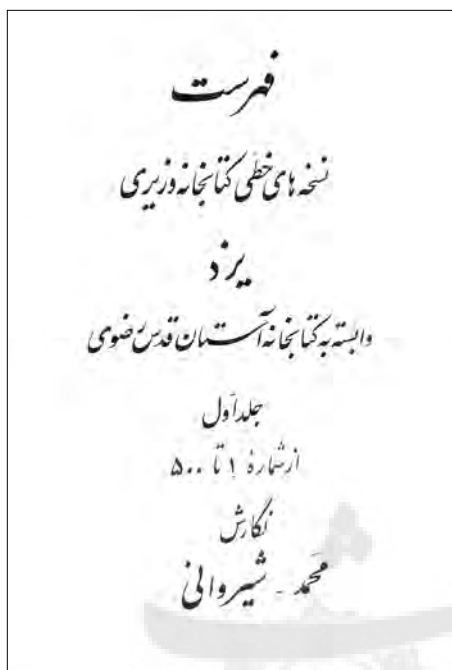
در این فهرست که نخستین دفتر آن در ۱۳۵۰ ش و واپسین دفتر آن در ۱۳۵۸ ش از سوی انجمن آثار ملی چاپ شده و در آن ۳۹۵۰ نسخه شناسایی شده است، بیش از دو‌یست کتاب به نام رساله در پزشکی، رساله در فقه، رساله در اصول، رساله در فلسفه و کتاب در دعا و... آمده است و چون فهرست‌نگار اصلی، هیچ‌گاه فرصت نمی‌یافت اصل نسخه را ببیند یا آگاهی‌های داده شده را با متن اصلی برابری کند، ناچار ده‌ها نادرستی بدین کتاب راه یافته است. این روند، زمانی به یک پدیده نادرست علمی تبدیل می‌شود که پژوهندگانی از گوشه و کنار دنیا درخواست عکس یا ریزفیلم نسخه را بر مبنای فهرست چاپ شده یا فهرست‌های واسطه‌ای می‌کنند و بدتر آنکه اخیراً که به‌همت ستودنی آقای مصطفی درایتی، فهرستواره دست‌نوشته‌های ایران (دنا) و فهرست نسخه‌های خطی ایران

فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه وزیر یزد، ۵ ج، محمد شیروانی، تهران: انجمن آثار ملی، ۱۳۵۰-۱۳۵۸ ش.

در پانزدهم فروردین ۱۳۳۴ ش، با ۱۱۰۰ جلد کتاب چاپی و خطی روحانی فرهنگدوست، حجت الاسلام حاج سید علی محمد وزیر یزدی، کتابخانه وزیر یزد در دهلیز شمالی مسجد جامع کبیر یزد بنیان نهاده شد. وزیر که واعظی آگاه و نامور و روحانی بانفوذی بود، توانست در مدت کوتاهی گنجینه کتاب‌های خطی کتابخانه وزیر را بنیان بگذارد. او در کنار تشویق و ترغیب مردم یزد به اهدا یا فروش کتاب‌های خطی و چاپی خود به کتابخانه، دست به کار ارزنده‌ای زد و آن سپردن رونویسی از کتاب‌های کمیاب و منحصر به فرد خطی بود که صاحبانشان حاضر به فروش یا اهدای آن‌ها به کتابخانه نبودند و از این راه ضمن افزودن بر شمار نسخ خطی کتابخانه خود، گامی هم در راه ماندگاری نسخه‌ها برداشت.

وزیر در کنار تأمین هزینه‌های جانبی کتابخانه از وجوه شخصی خود، که از راه وعظ و ارشاد مردم به دست می‌آورد، توانست از وجوه اهدایی برخی دولتمندان فرهنگدوست یزدی هم برخوردار شود، چنان‌که دو تن از آنان، محمد هراتی یزدی و حسین بشارت، را راضی نمود تا ساختمان جدیدی برای کتابخانه، جنب همان مسجد جامع بسازند. او که می‌دید به‌واسطه نام‌آوری کتابخانه، هر روزه خواستارانی درخواست اهدای آن را به بنگاه‌های فرهنگی خود دارند، پس از رایزنی با اندیشمندان و بنابر خوابی که دیده بود، بهتر آن دید، کتابخانه را

۵. وجود ده‌ها غلط چاپی در سراسر دوره پنج جلدی.
۶. نادرست بودن آغاز و انجام برخی نسخه‌ها.
۷. برخی نسخه‌ها، مجموعه هستند که به نام نسخه واحد آمده‌اند.
۸. نادرستی تاریخ تحریر برخی نسخه‌ها.

در اینجا بر مبنای یادداشت‌های سردستی آقای مصطفی فایزی (فهرست‌نگار کتابخانه وزیري) و خود نگارنده، تنها برخی از نادرستی‌های نام کتاب و مؤلف جلد نخست این فهرست یادآوری و از ذکر دیگر موارد چشم‌پوشی می‌شود تا خوانندگان این نشریه وزین و تخصصی، خود حدیث مفصلی بخوانند از این مجمل:

- نسخه شماره ۳: مقتل ← نام درست: روضة الشهداء؛ ملاحسین واعظ کاشفی.
- ش ۴: کشف الرموز الخفیه، اثر شیخ محمدبن حسن بن شهید ثانی است نه شیخ بهایی.
- ش ۹: تحفة الزائر، اثر محمدباقر بن ملا محمدتقی مجلسی است، نه ملا محمدتقی مجلسی.
- ش ۲۲: کشف حقایق، اثر سید محمد رضوی (نواب وکیل التولیه رضوی) که بدون نام آمده است.
- ش ۳۹: منتهی المطلب فی تحقیق المذهب ← مختلف

(فنخا) چاپ شده است، این نادرستی‌ها به این متن‌ها نیز راه یافته است.

نگارنده که تاکنون بسیاری از فهرست‌های نسخه‌های خطی ایران را دیده است، اغراق نیست اگر بگوید نادرست‌تر و غیرعلمی‌تر از این فهرست، فهرستی وجود ندارد، به حدی که می‌توان یک جلد مستدرکات یا نادرست‌نامه برای این فهرست چاپ کرد؛ کاری که چندان درست نمی‌نماید.

شناسنامه و مایه افتخار بسیاری از کتابخانه‌های ایران و جهان، وجود نسخه‌های خطی آن‌ها است، نسخه‌های خطی که گاه از پس سده‌های جنگ و آتش سوزی و غارتگری و ده‌ها آسیب طبیعی دیگر در امان مانده و به دست کتابخانه رسیده‌اند. کهن‌ترین نسخه خطی کتابخانه وزیري یزد، نزهة الانفس و روضة المجلس، اثر محمدبن علی عراقی در سال ۵۹۰ ق است و با توجه به اینکه نهایت سعی و تلاش مدیران کتابخانه‌هاست که کهن‌ترین و نفیس‌ترین نسخه‌ها را بخرند و نام کتابخانه را بر صدر نام دیگر کتابخانه‌ها قرار دهند، نگارنده این درخواست را از مدیران کتابخانه وزیري و سازمان مادر آن، یعنی کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی می‌نماید که به همت فهرست‌نگاران خبره، این فهرست از نو تهیه و تدوین شود. بی‌گمان از این راه به ده‌ها نسخه خطی ناب و کمیاب برخورد می‌شود که تاکنون نشانی از آن در فهرست‌ها نبوده است، به‌ویژه آنکه تعداد کتاب‌های خطی کتابخانه وزیري اکنون به ۴۶۰۰ نسخه رسیده است.

فهرست نامبرده، به رغم کوشش و تلاش مدیر و فهرست‌نگاران کتابخانه وزیري دارای کاستی‌ها، نادرستی‌ها، و کمبودهای چندی است که فهرست‌وار بدان اشاره می‌شود:

۱. عدم یک‌دستی در ذکر شماره نسخه، چنان‌که در جلد‌های ۱ و ۲، در آغاز شماره نسخه آمده و سپس نام کتاب و در جلد‌های ۳ تا ۵ ابتدا شماره نسخه است و بعد مشخصات و سپس نام کتاب.

۲. اشتباه در شناسایی کتاب.
۳. عدم دقت و وقت‌گذاری در شناسایی نسخه‌ها. چنان‌که اشاره شد بیش از دو‌یست جلد کتاب، نام «رساله در...» یا «کتاب...» دارند.
۴. عدم ذکر نام مؤلف برای برخی کتاب‌ها.

فی ابدان الانسان، اثر حکیم عبداللہ بن کمال الدین حسین طیب است.

ش ۴۷۷: مجموعه است، بخش اول، رساله در علم، ظاهراً از احمد بن محمد یزدی، بخش دوم: بحور الجواهر فی اصول العقاید.

ش ۴۷۸: مجموعه است، بخش اول: اشجار و اثمار، بخش دوم: الاختیارات العلائیه، اثر محمد بن علی بن الحسینی شیرازی.

ش ۴۸۹: عوالم العلوم و المعارف و الاحوال ← سرور المؤمنین، اثر احمد بن محمد الحسینی الاردکانی.

ش ۴۹۵: معراج المؤمنین، اثر رستم خان بن صفی قلی خان است، نه محمد جعفر.

پایان بخش این گفتار، نقل بخش‌هایی از دیباچه استاد ایرج افشار بر این فهرست است که در اهمیت نسخه‌های خطی و زیری نوشته است:

۱. یکی آنکه نشان‌دهنده کوشش و پیگیری و علاقه‌مندی و گذشت عالی حضرت آقای وزیری است که توانسته است در طول قریب بیست سال چنین مجموعه‌ای از کتب خطی جمع‌آوری کند و برای ماندگار بودن آن، کتابخانه را بر آستان قدس رضوی وقف کند و به منظور استفاده همگان از آن با گشاده‌دستی برخوردار از آن را بر مردم شهر خود و دانش‌دوستان جهان سیل گرداند.

۲. دیگر آنکه این مجموعه از پراکندگی محفوظ ماند و کتاب‌هایی که هر یک در گوشه‌ای از خاک یزد و در خانه‌ای فراموش مانده بود، در یک جا گرد آمد.

۳. دیگر آنکه بسیاری از این کتب، از آن مؤلفان و کاتبان یزدی یا دارای یادگار مردمان یزد و از قرون ماضی است و برای تاریخ شهر یزد و جامعه فرهنگی آن خالی از فواید بسیار نیست.

۴. دیگر آنکه عده‌ای از کتب خط قدیم و نسخ نادر در این مجموعه دیده می‌شود که لازم بود حتماً فهرست آن‌ها در دسترس قرار گیرد و این خدمت توسط آقای شیروانی به انجام رسیده است (ج ۱، ص ۷).

الشیعه فی احکام الشریعه.

ش ۴۳: نام کتاب، قصه حضرت رسول است.

ش ۵۶: المجالۃ ← العجالۃ المحتاج الی توجیه المنہاج.

ش ۶۸ و ۶۹: روضة الصفا از میرخواند است، نه خواندمیر.

ش ۷۱: طریق النجاة ← طریق النجاة فی علم الطریقه.

ش ۷۹: حمله حیدری، اثر محمد رفیع باذل مشهدی است،

نه بمان علی راجی کرمانی.

ش ۹۰: نام رساله نخستین، «انیس العاشقین و معراج

المتہجدین» است.

ش ۱۰۱: درّه نادری ← درّه نادره.

ش ۱۲۶: حمله حیدری، اثر محمد رفیع باذل مشهدی است.

ش ۱۳۹: المکاسب ← ریاض المسائل، اثر سید

علی طباطبایی.

ش ۱۵۲: قربادین ← ذخایر الترتیب مشهور به قربادین

کبیر، اثر سید محمد حسین عقیلی علوی خراسانی.

ش ۱۶۵: عین البکاء، اثر محمد تقی بن ملا احمد است، نه

ملا علی بروجردی.

ش ۱۹۱: بخش دوم، انیس العشاق ← زبده التصانیف.

ش ۲۰۶: منهج الصادقین ← خلاصه المنہج.

ش ۲۳۸: مجمع الانوار و قوامع الکفار ← لوامع الانوار،

مجمع الانوار و قوامع الکفار.

ش ۳۱۰: ترجمه مکارم الاخلاق ← محاسن الآداب، از

محمد بن عبدالکریم انصاری استرآبادی.

ش ۳۴۸: دیوان جیحون ← دیوان ظہیر فاریابی.

ش ۳۵۳: ریاض الساجدین ← ریاض السالکین.

ش ۳۷۱: مقتل ← محرق القلوب، اثر مهدی بن ابی ذر النراقی.

ش ۴۳۴: حاشیة القواعد ← جامع المقاصد فی شرح

القواعد.

ش ۴۵۱: بخش دوم، شرح تجرید الاعتقاد ← شوارق

الالہام، اثر ملا عبدالرزاق لاهیجی.

ش ۴۵۲: تذکره شعراى عصر فتحعلی شاه، اثر فاضل خان

گروسی ← مدایح الحسینیہ یا امینہ یا تذکره باقی، اثر میرزا

عبدالباقی باقی اصفهانی.

ش ۴۵۵: حقّ الیقین ← حلیة المتّقین.

ش ۴۷۱: تحفة البیان ← تحفة البیان فی حفظ الصحّة و ردها